DAGENS NYHETER
Söndagsbilagan
Söndagen den 31 Augusti 1969

Forskare kartlägger
SAMERNA

I skolsalen i Enare sitter Inga Valle och väntar på att få tandvård samtidigt som hon ingår i ett världsomspännande forskningsprojekt.

Samerna från Sevettijärvi köar i Enare skola för att studeras av 60 forskare.

Ansiktsmätningarna visar att skoltsamernas ansiktsbredd ökat 10 mm på 35 år.

Sevettijärviborna är Europas bäst bevarade folkgrupp

Skoltsamerna vid Enare träsk är — ännu — en av världens bäst bevarade folkgrupper. De studeras nu av 60 forskare från olika länder. Forskarna vill kartlägga dem innan de dras in i urbaniseringsprocessen.

Motståndskraften mot frostskador är stor. Metoden att mäta köldhärdighet har tidigare bara använts i motorindustrin!

I Kongo undersöks hur invånarna tål hettan, i Etiopiens bergstrakter och i Himalaya hur människan anpassar sig till ett liv på höga altituder, i Australien, på Spetsbergen, i Sibirien och Alaska hur europeiska invandrare tål klimatet och i Venezuela hur olika folkgrupper upplever varann.

Vid Enare träsk i nordligaste Finland undersöks hur skolter och andra samer, som ännu är opåverkade av urbaniseringsprocessen, lever. Deras hälsa studeras, och man försöker dra slutsatser om människans situation och liv i subarktiska områden.

Denna forskning ingår i en världsomspännande ekologisk undersökning av människan. Vetenskapen vill veta mer om hennes anpassning till olika miljöer, om de biologiska förutsättningarna för produktion och välfärd.

Fältundersökningarna i Enare har just avslutats; den största vetenskapliga expedition som någonsin arbetat i finska Lappland — 60 forskare och assistenter — har vänt söder ut till Helsingfors, Stockholm, Göteborg, Oslo, Moskva, Tallinn, Kiel och Uleåborg. Nästa sommar kommer de tillbaka, troligen i ett ännu större forskarfölje.

Bäst bevarade

Suenjelskolterna som bor i Sevettijärvi, dit de evakuerades från Petsamoområdet på 1940-talet, är en av världens bäst bevarade folkgrupper, ett unikt genetiskt isolat. Därför är de tacksamma att studera, säger docent Thord Lewin, antropolog från Göteborg.

Nu kommer skolterna snart att dras in i urbaniseringsprocessen, och då är de mer mottagliga för den än många andra folkgrupper. För ett par år sedan drogs landsväg från Kaamanen till Sevettijärvi, och snart är sträckan Sevettijärvi—Kirkenes klar.

Skolterna är utåtriktade till skillnad från flera andra samegrupper och kan därför snabbt skingras, tror doktor Aldur Eriksson, Helsingfors, som är Enareforskningens administratör. När det är dans i Sevettijärvi föredrar skoltflickorna de finska pojkarna, och skoltpojkarna väljer finska flickor framför sina egna.

Vi kan se hur urbaniseringen kommer att påverka dem, vi kan se hur de utvecklas på 10 eller 20 år, vi kan spåra dem. Sådan forskning tror jag inte går att göra på andra håll i Europa. Och vi har kommit hit i absolut sista stund.

I byte mot att forskarna får sina mått och andra uppgifter, som i vinter skall köras i datorer, får "objekten" hälsan gratis undersökt och tänderna lagade eller utdragna.

När docent Lewin ser sneda ryggar ordnar han med remisser till lasarettet i Rovaniemi och universitetssjukhuset i Uleåborg.

Folk tar gärna chansen att bli undersökta. Nära 700 personer har mätts och kontrollerats i sommar, och utom sneda ryggar har läkarna bl a funnit blåsmaskcystor i lever och lungor — Skandinaviens allvarligaste parasitsjukdom, som finns hos människor som lever bland renar och hundar.

Hjärtfelen är få — men en svart dag hittades tre stycken. Och en 16-åring som riskerade bli dvärg fick också remiss.

— Det starka gensvaret från skolterna tror jag beror på att de känner att intresset är fokuserat på dem. Det ger dem en viss stolthet, säger docent Lewin.

Stressberedskap

Stressberedskapen hos skoltbarnen har mätts på blodtrycket vid en olustig upplevelse. Ett obehagligt ljud åstadkom våldsamma blodtrycksstegringar. Det visar, anser docent Lewin, att skoltbarnen reagerar hårdare, med mera ängslan än barn i tätorter. Av det kan slutsatsen dras att av ett barn som växt upp i trakten av Sevettijärvi krävs mycket mer för att stå emot svårigheter än av andra barn.

Om stressen kan man ha två motsatta hypoteser, säger Björn Hedegård, professor i odontologi i Göteborg. Å ena sidan är det troligt att människor som lever i den här miljön är helt fria från stress. Å andra sidan för de ett hårt liv i kampen mot klimatet och fattigdomen. Det ger anledning tro att de är mycket stressade . . .

Den psykiska belastningen mäts i neuromuskulaturen. Det är den som ger huvudvärk, ledömhet och som kan ge skador på bettet därför att käkarna hålls hårt slutna. Jag har, säger professor Hedegård, funnit att sådan stress finns här, men i liten utsträckning.

Syster Astrid från Folkhälsan i Helsingfors har i sommar tagit emot forskningsobjekten i porten till Enares nybyggda fackskola, tejpat nummer på händerna och givit var och en en plastmapp med formulär. Sedan har patienterna fått vandra från station till station.

- Blod- och salivprov har de lämnat i laboratoriet i skolköket.
- Kroppsmätningarna har gjorts vid docent Thord Lewins station, där också två Sovjetprofessorer, Karin Mark från Tallinn och Natalia Chlyguina från Moskva gjort speciella skallmätningar.
- I en station har tagits arbets-EKG, i en annan har undersökts köldhärdigheten. Vid en har gjorts ögonundersökningar.
- En station har undersökt barnen, en har samlat etnografiskt material, en språkvetenskapligt, en sociologiskt och vid en har gjorts styrkemätningar.

I skolans mekaniska verkstad har röntgenutrustningen funnits, och i duschrummet intill har röntgenbilderna sköljts.

Långa armar

Många intressanta iakttagelser finns redan registrerade. Bland kortvuxna skolter finns en tendens till långa armar. Generationen efter har längre kropp men samma armlängd.

För 35 år sedan gjordes ansiktsmätningar av Suenjelskolterna, och sedan dess har deras ansiktsbredd ökat med mellan 10 och 14 millimeter.

Ansiktsmätningarna är viktiga, berättar docent Lewin, bl a därför att det är bra att veta hur en käke utvecklas när den t ex slås sönder av en ishockeypuck.

Att skolterna växer från generation till generation beror på bättre föda — inte på några genetiska egenheter. Om olika folkgrupper får samma näring blir de lika långa efter några generationer!

Se vad som hänt när kortvuxna finländare flyttat söder ut och fått andra levnadsbetingelser: på ett par generationer har de fått — normal längd!

Tandläkarprofessor Björn Hedegård har registrerat att även bland samerna kring Enare träsk finns stora skillnader mellan fattiga och rika.

De fattiga har en mycket kolhydratrik kost. Mot slaktrenar byter de i Norge till sig mjöl och socker, som är billigt där.

I de rika familjerna, som har stora renhjordar, äts mera kött, och där får folket i sig mer protein.

Vattnet som människorna dricker är mineralfattigt. Det medför att de har en mycket tunn och lätt tandemalj som är lätt att tränga igenom.

Det är illa ställt med tandvården i Enareområdet. Närmaste tandläkare finns i Ivalo, och dit har skolterna i Sevettijärvi 25 mil. Och tandläkaren har en ständig kö som det tar tre månader att passera.

Därför har även de unga mycket dåliga tänder och vill gärna ha dem utdragna — ofta den enda form av tandbehandling de känner till. 50 tandutdragningar på en dag har inte varit ovanligt.

Biter renar

Fast många män vill ha några tänder kvar längst fram. Vid kalvmärkningstid använder de dem till att bita i renöronen för att få dessa sträckta när de skär in ägarmärkena.

Ögonundersökningarna har visat att skolterna har en tunnare hornhinna än något annat folkslag i världen. Orsaken känner man inte till. Att skolter och andra samer har större motståndskraft mot snöblindhet har dokumenterats. Det antas att motståndskraften är nedärvd, men man är inte säker.

Om en höftledsåkomma, som ger ett för många samer karaktäristiskt sätt att gå, berättar doktor Aldur Eriksson från Helsingfors: — Friska barn tar efter de äldre i tro att det är riktigt att gå så. Åkomman blir sedan allvar och börjar med att lårbenets kula hoppar ur höftleden och sedan fastnar i sitt nya läge.

När samerna nu själva förstått att deras sätt att gå beror på ett höftfel har de förklarat att det kan bero på sättet att binda ihop ett barns ben när det skall läggas i komsan, det speciella "korg" som samekvinnorna bär sina barn i, berättar doktor Eriksson. Förklaringen verkar trolig, tycker han.

Så vanlig är åkomman — i en grupp 63 procent av alla undersökta — att en släkt tagit namnet Haltta!

I köldlaboratoriet har man funnit att antalet frostskador är mycket få — det måste bero på anpassning. Undersökningsobjektens ansikten och händer kyls i detta laboratorium ned med en kalluftström, och därefter mäts de olika partiernas värme av en infrarödkänslig värmekamera. På en bildskärm blir kalla partier mörka och varma blir ljusa. Metoden provas i Enare för första gången på människor, tidigare har den använts inom motorindustrin . . .

Samma hudfärg

Många har under årens lopp tyckt sig se att samer har en mörkare hudfärg och antytt släktskap med mongoler och eskimåer. Det är fel, säger doktor Aldur Eriksson. Tar en same av sig skjortan är han lika vit som vi andra.

Och det är fel, säger han, att det skulle finnas färre rödhåriga och fräkniga bland samer än hos oss!

En sak som bör glädja samerna är att samebarn som testats har minst lika hög, om inte högre, intelligens som andra finska barn.

Undersökningarna i Enare fortsätter nästa sommar. Många frågor väntar på svar, säger doktor Eriksson. Vad har skolmåltiderna för inverkan (vi kan jämföra med jullovet)? Varför finns det bland de undersökta färre fall av höga blodtryck, av angina pectoris, av diabetes, av ledgångsreumatism?

Svaren kan tyckas enkla — människorna lever inte under så pressande omständigheter, och de slipper många infektionsrisker. Men är det hela förklaringen?

TEXT: ROLF ÅKERBERG
FOTO: ROLF ERICSON